

SOSYAL DEĞİŞMEDE VAKIFLARIN ROLÜ

Musa ŞAHİN

VAKFIN TANIMI

Türk-İslam kültürünün asırları içine alan, Türk toplumunun sosyal değişme, gelişme ve bütünleşmesinde önemli rol oynayan vakfı tanımlamak, onun ehemmiyetini idrak ve ifade bakımından önemlidir.

a) Lügat Manası : Vakıf, Arapça vakf kelimesinden alınmıştır. Vakf, duruş, durma, bir mal ve mülkü satılmamak şartıyla bir fiil-i hayra tahsis ve teberru etme, tamamıyla ve büsbütün hasır ve tahsis etme, (1) anlamlarına gelir.

b) İstılahı Manası : Vakıf (evkaf), sahibi tarafından şer-i şerif marifetiyle bir fiil-i hayra, hayrat ve hasenata tahsis olunmuş mülk ve maldır. (2) Vakıf arazisi, vakıf dükkanları gibi.

A. Himmet Berki, Vakfı, menâfii insanlara ait olur veçhile bir aynı Allah'ın mülkü hükmünde olmak üzere temlik ve temellükte habs ve men etmektir (3) diye tarif eder.

Vakıf yapan kimseye vakıf, vakf edilen ayna mevkuf ve vakfın menfaati kendilerine tahsis ve şart olunan cihete meşrutunleh ve mevkufun-aleyh denir.

İslam hukukçularına göre tarifi: Vakıf, bir mülkün menfaatini halka tahsis edip aynını Allah Teâla'nın mülkü hükmünde olarak temlik ve temellükten müebbeden men etmektir. (İmam-meayne göre)

İmam-ı Azama göre Vakıf, bir mülkün aynı sahibinin mülkü hükmünde kalmak üzere menfaatinin bir cihete tasadduk edilmesidir (4).

Vakıfla ilgili istilahlar :

Vakfa dair yazılan eserlerin hemen hepsinde, vakıfla ilgili istilahları içine alan müstakil bir bölüm ayrılmıştır. Hatta vakıf ve vakıfla ilgili tabir ve istilahlar için müstakil bir eserde yazılmıştır (5). Vakfın iyi anlaşılabilmesi için önemli vakıf istilahlarının tarif izahlarını gerekli kılmaktadır.

Vâkıf : Sahibi bulunduğu bir mülkü toplumun yararına olarak bağışlayan, herkesin menfaati için tahsis edenlere verilen isimdir. Kısaca vakıf yapan kimseye denir.

Mevkuf : Vakf edilen mala, mülke denir. Mahalli vakıfda, mevkuf bir tabirdir. Aynı mevkuf da vakf olunana maldır. Vakf olunduktan sonra bu ayna (vakf olunan mala) ilave olunan veya mübadele suretiyle elde edilen para veya malda aynı mevkuf hükmündedir. Vakf olunan malın aslı da bu manadadır.

Akâr : Bina, arazi, bahçe, bağ gibi başka yere nakli mümkün olmayan maldır. Bu nevi mala gayr-i menkul denir. Asıl akar arsa ve araziden ibarettir (6).

Mevkuf'un aleyh : Bir ayının (vakf olunan malın) menfaati kendisine şart koşulmuş kişiye veya yere denir. Meşrutun lehde aynı manadadır. Buna masraf-ı vakf dendiği gibi mürtezika ve ehli vezaif de denir.

Mütevelli : Vakfın şartlarına uygun olarak, şeri hükümler gereğince vakıf işlerini idare etmek ve vakfı gözetleyip kollamak üzere tayin olunan kimseler için kullanılır. Bazı hususlarda mütevelli yerine kaim olmak üzere hakim tarafından görevlendirilene de kaim-i makam-i mütevelli denir.

Vakfın Şartları :

- 1 - Vakıf temlik ve teberru'a ehil olmak.
- 2 - Vakfın rızası bulunmak.
- 3 - Vakıf mahcur olmamak.

4 - Vakf olunan mal akar veya makfı mütearif menkul olmak.

5 - Vakf olunan mal ayn olup deyn (borç) ve menfaat olmamak.

6 - Vakf olunan mal muayyen olmak.

7 - Vakf olunan mal vakfın mülkü olmak.

8 - Vakıf müneccez olmamak.

9 - Vakıfta hıyar-ı şart bulunmamak.

10 - Vakf olunacak ebniye ve eşcar müstehikkul kal olmamak.

11 - Gaye kurbet ve ibadet olmak.

Bu şartları ihtiva etmeyen vakıf sahih değildir (7).

VAKFIYYE

Vakfa dair vakfın takrir ve hakimın mürafaa ve hükmünü havi tanzim olunan hüccettir.

Vakfiyyeler ekseriyetle şu kısımları ihtiva eder.

1 - Allaha Hamdü sena ve vakfın ecrü sevabı hakkında varid olan ayet ve hadisler.

2 - Vakf olunan mallar.

3 - Vakf olunan malların nasıl idare olunacağı.

4 - Varidatın sarf yeri.

5 - Vakfın kimler tarafından idare olunacağı, müessesede kaç adamın çalışacağı, bunlara ne kadar aylık verileceği, bu aylıkların nerelerden alınacak gelirlerle temin olunacağı ve sonunda bu müesseseden kimlerin ne şekilde faydalanacağına dair bir takım kayıtlar ve şartlar.

6 - Hakimın vakfın sıhhat ve lüzumuna dair hükmü.

7 - Sonunda tarih ile üst kısmında hakimın mührü (8).

Yukarıda bölümlerini ifade ettiğimiz vakfiyyeler eski zamanlarda, kadılık siciline kayd edildikten sonra kesinleşirdi. Tapu

dairelerinde ve vakıflar arşivlerinde çok sayıda ve bazıları müzehheb, yani altın yıldızlı vakfiyyeler vardır (9).

Vakıf kayıtlar arşivinde bulunan vakfiyyeler, tarihi devir itibarıyla başlıca dört gruba ayrılır :

1 - Osmanlı devrinden önceki vakfiyyeler (H. 410-699, M. 1019-1299)

2 - Osmanlı devrine ait vakfiyyeler (H. 699-1336, M.1299-1920)

3 - TBMM. Hükümeti ve Türkiye Cumhuriyeti Devri Vakfiyyeleri (H. 1336-1342, M. 1920-1926)

4 - 1926-1967 tarihleri arasında medeni kanun hükümlerine göre kurulan tesislere ait tesis senetleriyle 1967 tarihinde kabul edilen 903 sayılı kanun hükümlerine göre kurulan vakıflara ait vakıf senetleri (10).

Vakıfta esas ebedilik ve vakfın iradesi mutlak olduğundan, Vakfiyyelerde yazılı hayır, şart ve hizmetlerin hiçbir şekilde değiştirilmemesi gerekir. Ancak, toplum iltiyaçlarının zamanla değişebileceği de nazara alınarak Vakfiyyelerdeki şart ve hizmetlerin, mecburiyet hasıl olduğunda asıl gayeye aykırı düşmemek kaydıyla değiştirilmesi Cumhuriyet devrinde çıkarılan 2762 sayılı Vakıflar Kanunu ile kabul edilmiştir (11).

Mahiyet İtibarıyla Vakfiyye :

Vakfiyye, ebat olarak ister büyük, ister küçük olsun içindeki mahiyet itibarıyla üç ana bölüme ayrılmaktadır.

1 - Dibâce (Giriş) : Vakfın vakfı kurmasının sebebini içine alan bu bölüm çok defa ayet ve hadislerle güçlendirilir.

2 - Vakıf müessese ve vakfiyyenin hizmet şartları, gelir kaynakları ve masraf yerlerinin ihtiva ettiği ikinci bölüm vakfiyyenin en uzun kısmını teşkil eder.

3 - Sonuç kısmında müessesenin şeriata uygunluğu belirtilecek sonunda tarih ve şahitlerin imzaları bulunur (12).

Vakfiyye ve benzeri vesikalarda geçen ıstılah ve tabirler :

1 - Avarız Vakfı : Avarız, arızanın cemidir. Arıza, hastalık ve ölüm gibi arzu olunmayan hal ve afettir. Bazı köy ve mahallelerde hayır sahipleri tarafından varidatı fukaradan vefat edenlerin donatım ve keelenmesine ve hastalanıp iş, güç ve kazançtan aciz kalanların beslenme, geçim ve tedavilerine, köy ve mahallenin kuyu ve çeşmelerine, su yolları muhtaç olup da bunların tamirine şart olunmak üzere vakıflar yapılmıştır. Bu gibi vakıflara avarız vakfı denir. Bu vakıflar kısmen veya tamamen belediyeler tarafından yapılması lazım gelen insani ve beledi hizmet ve yardımları istihdat etmektedir. Avarız vakıflarının varidatı mutlak surette ahalinin avarızına sarf olunur. Ahali ister müslim, ister gayrı müslim olsun (13).

2 - Akaar Vakfı : Gelir getiren vakıf, gayrı menkul demektir. Cami, medrese, hastahane vs. gibi hayır müesseselerinin görüp gözetilmesi tamir ve bakımı, icabında yeniden inşası suretiyle ihyası için lüzumlu masrafları temin zımında vakf olunana har, hamar, bağ, bahçe gibi varidat temin eden gayrı menkule denir (14).

3 - Sadaka-i Mevkufe : Vakıf tasarrufu için kullanılan sarıh lafızlardandır. Vakfettim, habs eyledim gibi. Sadaka-i mevkufe kıldım da denebilir. Bu sözle de vakıf vücud bulur (15).

4 - Diyani Vakıf : Sırf ibadet için yapılan vakıflardır. Cami ve mescit vakıfları gibi (16).

5 - Avalidi Vakıf : Avalid, avalidin çoğuludur. Vakfın gelirleri demektir. Vakfın gelirleri iki kısımdır. Birine şeri aidatlar dığerrine de örfi aidatlar denir. Şeri aidatlar, vakıf akaar ve paranın geliridir. Akaarın ücreti nakdin faizi gibi. Örfi aidatlar, vakıf namına verilmesi mutad olan atıyye vesairenden ibarettir. Mesele, vakıf araziyi ziraat edenler hasad zamanında ücretten maada hasılatıtan vakfa teberruan bir miktar biçim vermek örf icabından ise bu verilen miktar örfi aidattan sayılır ve vakfın ihtiyaç ve mesalihine sarf olunur. Mütevellıye verilen ataya (bağış) rüşvet addolunur ki memnu'dur (17).

Vakfın tanım ve vakıfla ilgili tabir ve ıstılahların izahından sonra vakfın mahiyetini ifade edebiliriz.

VAKFIN MAHİYETİ

1 - İçtimai Bakımdan Mahiyeti :

Hiç şüphe yok ki devlet, yurttaşları veya hatta ülkesinde bulunan yabancıları mürkün olduğu nisbette refaha erdirtmek için yalnız teşrii ve idari tedbirler almakla yetenecek bir teşkilat olmayıp, iktisadi ve mali tedbirler alarak aynı gayeyi temine matuf imkanlar hazırlamak vazifesiyle de mükelleftir. Bu itibarla her devletin bütçesinde sayılan hususları temin için özel fasıllar açılır ki, bu fasılların hepsi birer amme hizmeti görmek içindir. Sınai ve zirai ekonomide gerek devletçe, gerek özel teşebbüs itibarıyla çok mürkeşif olmayan memleketlerin bütçeleri ekseriya vergilerle temin edebileceğinden, zait ve bu gibi devletlerin görecekleri amme hizmetlerinin çeşidi ve şumulu de o bütçe ile mütenasip olur. İşte vakıf bu gibi memleketlerde devletin az başarabildiği veya hiç başaramadığı bir takım amme hizmetlerine fertlerin iradesiyle doğrudan doğruya yardımı tazammun eden bir mahiyet arz eder (18).

Vakıf fakirleri kalkındırmak iktisadi ve mali güçlerini desteklemek ve netice olarak onların sosyal durumlarına çaresiz olmak itibarıyla de özel bir mahiyet arz eder.

Vakıf içtimai ahlâkı tatmin eyleyen bir veçhe ve mahiyet de arz etmektedir. Fertler arasında samimi ve cömert, içtimai ve iktisadi yardımlaşma olan memleketlerde fakirlik ve bunun doğurduğu içtimai yıkıntıda olmaz. Hiç değilse ehemmiyetli surette azalır.

Vakıf, kaydedilen bu ikinci mahiyet ve rolü ile münferit yardımların, muhtaçlara fertten ferde yapılan iktisadi yardımların (sadaka) şahsiyeti ne de olsa ezen yükünden, kendisine bu suretle (yardım edilene) telkin eylediği aşağılık hissinden kurtarır. Aynı yardım, bir müesseseden gelmiş olmak itibarıyla şahsiyetin himayesi prensibini de tatmin eylemek suretiyle başarak, içtimai yardımlaşma ve içtimai adalet de şeref ve haysiyetin rencide edilmesine, ihlaline mani olur (19).

2 - İktisadi Bakımdan Mahiyeti :

Vakıf, az çok daimi gelir getiren bir müessese olduğuna göre para ve emvalin işletilmesi gibi, muasır ekonomi ve ticaretin

lazimesi hatta temeli bulunan emniyetli bir esası kuveden fiile geçiren, servetlerin atıl ve verimsiz kalmalarına müsaade eylemeyen bir teşebbüstür. O halde vakıf, vakıf yapacak olanların bizzat vakfa tahsis edecekleri emvali veya nakdi atılıktan kurtarıp, işleten ve neticede şahsi menfaat için olmasa bile amme manfaati uğruna verimli kılmaya mecbur eden bir müessesedir.

Vakıf, iktisadi ve mali yardımlaşmada devamlılık ve verimlilik temin eden bir mahiyete de haizdir. Vakıf, vakfedecek olanların ihtiyaçtan fazla servetlerini tasarruf etmek ve israfla beyhude yere elden çıkarmamalarını temine medar olan bir mahiyet arzeder. Vakıfların iktisadi bakımdan mahiyeti bahsinde, bu tasarrufun amme hizmeti lehine döner sermaye tesis ettiğini de kaydetmek lazımdır (20).

3 - Dini Bakımdan Mahiyeti :

Biz burada konuyu diğer dinlerden ziyade İslâm dini açısından ele alacağız. İnsan şahsiyetini yüce davranışlarla olgunlaştıran ve onu mutlu kılmayı amaçlayan İslam dini, sosyal varlık olarak da insanı içtimai faydalar sağlamaya teşvik eder. Hayatın faniliğinden, gerçek mülk sahibinin Allah olduğu prensibinden hareketle İslâm, insanları kalıcı müesseseler kurmaya teşvik etmiştir.

İçtimai bütünleşmede fertler arasındaki en önemli mesele maddi ve manevi değerlerin müşterek paylaşılmasıdır. İnsanlar, sahip oldukları kıymetli eşya vb. gibi değerlerini ferdin ve cemiyetin mutluluğu için, "Sevdiğiniz şeylerden sarfetmedikçe iyiliğe erişemezsiniz" (21) prensibince tasarruf etmedikçe gerçek yüceliğe, insan olma mutluluğuna eremeyeceklerdir.

"Sizin en hayırlınız insanlara en fazla faydalı olanınızdır." prensibiyle İslâm dini sosyal teşebbüslerde bulunmaya teşvik etmiştir.

İslâm dinine gönül veren Türk Milleti vatan sathını çiçek çiçek hayır müesseseleriyle donatmıştır. Donatmaya da devam etmektedir.

TARİHİMİZDE VAKIF MÜESSESESİ

Vakıf müessesesi yardımlaşma, sevgi ve şefkat hissini ebedileşmesi arzusundan doğmuş ve devletin yapması lazım gelen hiz-

metlerin çoğunu ifa eden çok eski bir maziye sahip kuruluşur. Şu kadar var ki İslâmi vakıflara da bu yardımlaşma kısa bir müddet için düşünülmemiş, hayır sahibinin "İyilik" hanesinin Kıyamete kadar çalışmasını temin gayesiyle, yapılan yardımın dünya durdukça devam etmesi gaye olarak alınmıştır.

Yardımlaşmanın tarihi şüpheşiz ki insanlık tarihi kadar eskidir. Yalnız şu var ki, bu yardımlaşmanın hayır sahibinin ölümü ile sona ermeyip asırlarca yaşamasını temin gayesi ve bu gayeye matuf olarak yapılan hareketler İslâmiyetle beraber ortaya çıkmış olup, daha evvel gördüğümüz yardımlaşma şekillerine, vakıf müessesesi demeye imkân yoktur. Hz. İbrahim'in İslâmiyetten önce kaynakların zikrettiği meşhur vakıf "İlâlılür-Rahman" vakfıdır. Fakat bu ve buna benzer vakıfların mevcudiyeti İslâmiyete kadar, hukuki bir müessese olarak vakıf fikrinin mevcudiyetini ifade edemez. Hukuki bir müessese olarak vakfı H. 1'nci asırdan itibaren de hukuki mevzuatı tekemmül etmiş ve müteakip asırlarda da her mezhebin vakıf hakkındaki görüşleri ortaya çıkmıştır.

Diğergamlığın müesseseseleşmiş şekli olan vakıflar sayesinde cemiyet fertleri arasında yardımlaşma ve şefkat hissi sebebiyle kaynaşma ve vahdet temin edilmiş ilim, sanat ve kültür himaye görmüştür.

İslâmiyetle hakiki hüviyetini iktisap ettiğini evvelce ifade ettiğimiz vakıf müessesesinin ilk hakiki müessisi. bizzat Peygamberimiz Hz. Muhammed AS'dir. Peygamberimiz Medine'de şahsi mülkü olan Fedek arazisini vasiyyet yoluyla vakfetmek suretiyle ilk İslâmi vakıf vücut bulmuştur. Peygamberimizden sonra onun arkadaşlarından hal ve vakti yerinde olanlar O'nun yolunu takip- le vakf yapmak hususunda adeta birbirleriyle yarış yapmışlardır. Hz. Ömer'in Hayber'in fethi esnasında sahip olduğu "Semğ" adlı hurmalığı vakfettiği rivayet olunur. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ali, Hz. Aişe ve diğerlerinden mali durumu müsait olanların hepsi vakıf yapmıştır.

Müslüman Türklerin ise aynı yolu takiple, belediye hizmetlerinden tutunuz, gayet derin ve ince idrak mahsulü olan, karlı havalarda yem bulamayan kuşlara yiyecek temini için yapılan vakıflara kadar hemen her hizmeti ferdi güçleri ile vakıflar sayesinde tahakkuk ettirecek kadar, vakıf müessesesine ehemmiyet verdikleri ve cemiyetteki ahengi temin ettiklerini görmekteyiz (22).

Müslüman Türklere vakıflar hayri ve moral müesseseler olmak sebebiyle "Devlet, millet için vardır" gerçeğinin bir ifadesi ve devlet politikası olarak özellikle Osmanlılarda teşvik ve tesis edilmiştir.

Türklere vakıf, İslâmlıktan önceki devirlerde de mevcut olup, Buda dinindeki Türklere tarafından da çok rağbet gösterilen içtimai bir müessesedir.

Vakıf Türklere en eski devirlerden beri mevcut olup Türk içtimai hayatında sosyal yardım, milli dayanışma, şefkat fikirlerinin ve teşkilatının menşeinin derinliğini, daha açık bir ifade ile Türklüğün yüksek görüş ve faziletini ortaya koyar. Orta Asya'dan dünyanın dört bir tarafına yayılan Türklere, gittikleri her yere kahramanlık ve medeniyet götürdükleri gibi iyilik ve yardım fikirlerini yaymışlardır.

Türklere vakıf müessesesinin başlangıcı, Orta Asya'da yaşadıkları eski devirlere kadar uzanır. En eski vakıf müessesesi Uygur Türklere görülmektedir (23).

VAKFIN ÇEŞİTLERİ

1 - Mahiyet Bakımından Vakıflar :

a) Hayri Vakıflar : Gelirlerinin tamamen veya kısmen hayır hizmetlerine tahsisi şart olan vakıflardır.

b) Zürrî Vakıflar : Gelirlerinin hayır hizmetlerine sarf edilmesi şart koşulmayıp, vakfın veya herhangi bir kimsenin evlat veya ahfadına verilmesi şart koşulan vakıflardır.

2 - Mülkiyet Bakımından Vakıflar :

a) Sahih Vakıflar : Vakfın her çeşit maddi varlıklarının mülkiyetinin, vakfın hükmi şahsiyetine ait olduğu vakıflar.

b) Gayri Sahih Vakıflar : Vakfın mal varlığının mülkiyeti vakfın hükmi şahsiyetine ait olmadığı vakıflardır. Mesela, Padişahların bir kısım miri arazinin gelirlerinin herhangi bir gaye için vakf etmeleri suretiyle teşekkül eden vakıflar böyledir.

3 - İdaresi Bakımından Vakıflar :

1 - Gayrı Mazbut Vakıflar :

a) Mülhak Vakıflar : Buda mütevelliliği vakıfların fer'lerine şart edilmiş vakıflar, cemaatlerce idare olunan vakıflar, bazı sanat sahiplerine mahsus vakıflar olmak üzere üçe ayrılır.

b) Müstesna Vakıflar : Eizze vakıfları, Çuzat vakıflar, Avarız vakıfları olmak üzere üçtür.

2 , Mazbut Vakıflar : Doğrudan doğruya devlet (evkaf idaresi) tarafından idare olunan vakıflardır. Yani böyle vakıfların mütevellisi de murakıbi da devlettir. Sultan ve akrabalarının vakıfları böyledir.

4 - İcara Verilme Şekilleri Bakımından Vakıflar :

İcar-ı vahideli vakıflar, hicareteynli vakıflar, hicare-i vahide-i kadimeli vakıflar, mukataalı vakıflar olmak üzere dörde ayrılır (24).

Buraya kadar, Müslüman Türk toplumunun bütünleşmesinde, dayanışmasında, sosyal dengenin sağlanmasında önemli rol oynayan tarihi içtimai ve hayri bir müessese olan vakfın mana, mahiyet ve tarihi gelişimi hakkında kısaca bilgi vermeye çalıştık. Bundan sonraki yani ikinci bölümde vakfı değişme açısından ele alıp incelemeye çalışacağız.

SOSYAL DEĞİŞME VE VAKIFLAR

Çok yönlü ve etkin bir sosyal müessese olan vakfın fert ve cemiyetin değişmesinde önemli roller oynadığı muhakkaktır. Vakfın toplum bütünleşmesindeki rolünün daha iyi anlaşılabilmesi için değişmenin ne olduğunu kısaca belirtmekte fayda görüyoruz.

Değişmenin olmadığı bir insan topluluğu düşünmek mümkün değildir. Bütün insan topluluklarında sosyal değişimin varlığından söz etmek kehanet olmasa gerekir. Ancak değişme belirli bir süreç içinde gerçekleşmektedir. Sosyal değişme, toplumun yapı-

sında izlenebilen bir değişmedir. Değişme, toplumun yapısını oluşturan nüfusun nitelik ve niceliğinde, sosyal tabakalaşma ve yerleşme şekillerinde görülen sosyal bir olgudur (25).

İnsanoğlu dünyaya gelişinden itibaren gerek fiziki, gerek ta-
bii, gerekse biyolojik ve psikolojik illetlerin tesir alanına girer.
İşte insan bu illetlerin müessiriyeti ile değişmeye uğrar. Bu se-
beple insan çok yönlü olayların hareket alanı gibidir. Yahut çok
sebepli hareketlerin, faaliyetlerin merkezileştiği noktadır.

Bu zaviyeden hareketle insanoğlunda yücelik duygusunun l-
mez bir şaheseri olan vakıfların değişmedeki rolünü incelemeye
alışalım.

SOSYAL HİZMETLER

Vakıf, sosyal duygu ve gayelerle meydana getirilmiş hukuki
ve sosyal bir kuruluştur. Günümüze kadar intikal eden ilk vak-
fiyyelerin tetkikinde o günkü ihtiyaçların daha az olması nedeni-
yle vakıf şart ve hizmet çeşitlerinin sınırlı olduğu, insanların me-
deni seviyeleri yükselip ihtiyaçları çoğaldıkça vakfiyyelerde yazı-
lı bu çeşit hizmetlerin çoğaldığı ilk Hitit, Uygur, Hz. Muham-
med ve Hz. İbrahim (AS)'in vakfiyyelerinde yalnız askerlerin ve
fakir halkın doyurulması gibi şartlar bulunduğu halde, sonraları
bu hayır şart ve hizmet çeşitlerinin çoğaldığı ve en mtekmil
halini ise Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselme devrinde aldığı
görülmektedir (26).

Cumhuriyet döneminde de vakıflar devletin denetiminde hiz-
metlerini sürdürmektedir. Bu sebeple devletin bünyesinde Vakıf-
lar Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün hayri ve sosyal hizmetlerinin
en önemlilerinden birini de geçimini temin edecek geliri, kanu-
nen iaşesiyle mükellef kimsesi olmayan, bir iş göremeyecek ka-
dar yaşlı ve mall olan, yetim olduğu anlaşılan fakir kimselere
bağlanan aylık maaştır.

Çeşitli vakfiyyelerden düşkün vatandaşlara para yardımı ya-
pılması şartı mevcut bulunduğundan, bu şart 1924 yılından itiba-
ren yerine getirilmektedir. 1978 yılında Vakıflar Genel Müdürlü-

gü'nden 645 âmâ ve 634 muhtaç maaş almaktaydı. Amâ vatandaşlara ayda 350 TL., muhtaçlara ise, 300 TL. maaş verilmekteydi (27).

İmaret açmak ve bunları işletmek, vakfiyye şartlarına göre Vakfın en önemli sosyal hizmetlerindedir. Birçok vakfiyelerde fakir halkın doyurulmasına büyük önem verildiğinden bu konudaki vakfiye şartları göz önünde bulundurularak memleketimizde otuz-yedi (37) imaret vardır. Halen 14805 kişi imaret yemeğinden istifade etmektedir. İmaretler yılda 155 gün çalışır. Bir kap yemek bir öğünde verilir (28).

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün sosyal alandaki faaliyetlerinin en önemlilerini fakir hastaların tedavisi için kurulmuş bulunan Gurâbâ Hastahanesi, fakirlerin doyurulması için açmış bulunduğu imaretler (aş ocakları) kabiliyetli, zeki, çalışkan fakir çocuklara orta ve yüksek öğrenim yapma imkânı sağlamak üzere açtığı orta ve yüksek öğrenim öğrenci yurtları, mülhak vakıflara ait cami ve meşitlerdeki din görevlilerinin ücret farkları ile bunların sair masrafları ve mazbut vakıf camilerini aydınlatma, ısıtma ve bakım giderleri, çeşitli sosyal yardımlar, fakir ve muhtaç ilkokul öğrencileri için açılan kamplar ile âmâ ve muhtaç durumda bulunan yoksul vatandaşlara yapılan aylık nakdi yardımlar teşkil etmektedir.

Vakıf yoluyla yapılmış olan mevcut camilerin ihtiyaca kifayet etmemesi nedeniyle bazı yerlerde yeniden camilerin yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. İşte bu ihtiyaca cevap verecek yapıların belirli bir plana göre ve ibadethane mimarisine uygun biçimlerde inşaatı için Vakıflar Genel Müdürlüğü muhtelif tipte cami projeleri tanzim ettirerek bunları parasız olarak ilgililere vermektedir. Son dört yıl içinde 13229 köye cami yapım ve onarım için 11.634.187 TL.'si yardım yapılmıştır (29).

EĞİTİM HİZMETLERİ

Vakfiyelerde, okul çağındaki fakir öğrencilerin eğitim ve öğretimine geniş yer verildiğinde, bu konudaki vakfiye şartları göz önünde tutularak geleceklerini kazanma ve memleketin kaderinde söz sahibi olma çabası içinde bulunan başarılı, çalışkan ve muhtaç durumdaki öğrencilerin problemlerine eğilen Vakıflar Genel Müdürlüğü memleketimizde orta ve yüksek öğrenim öğrencileri için yurtlar açmayı kendine görev edinmiştir. Bu maksatla

1954 yılından itibaren açılmakta olan yurtlarda öğrenciler karışiksız olarak barındırılmaktadır. Genel Müdürlüğün en önemli hizmetlerinden olan öğrenci yurtları son dört yıl içinde büyük ölçüde çoğalmış ve 13 yüksek tahsil, 51 orta öğrenim yurdu hizmete açılmıştır. Üç yüksek öğrenim bir orta öğrenim yurdunun inşası devam etmektedir (30).

Sağlık kuruluşlarında görevli personelin modern bilgi ve tekniklerle hizmet verebilmesi için eğitim faaliyetleri düzenlenmektedir.

Hastahane, eğitim yönünden Sağlık Bakanlığı'nın kontrolü altındadır. Bu işbirliğinin son zamanlarda bazı yönlerden aksaması üzerine yeniden düzenlenmesi için Sağlık Bakanlığı nezdinde teşebbüste bulunulmuştur. Son dört sene içinde Sağlık Bakanlığı'nın hastahane eğitimine gerekli alakayı göstermemesi üzerine eğitimin aksamaması için bazı teşebbüslerde bulunulmuştur. Bu arada hizmete talip olan Erzurum Tıp Fakültesi ile Vakıflar Genel Müdürlüğü arasında bir eğitim işbirliği anlaşmasına varılmış ve hazırlanan protokol her iki müessese tarafından imzalanıp yürürlüğe girmiştir.

Cumhuriyet tarihimizde ilk defa olarak üniversiteye bağlı bir Tıp Fakültesi ile idari bakımdan yetkileri kendine ait bu sağlık müessesesi arasında eğitim işbirliği yapılmış bulunmaktadır. Bu anlaşmanın Türkiye'mizdeki birçok kuruluşlara örnek olmasını dileriz.

Vakıf Guraba'da çalışan birçok mütehasşsın eğitilmek üzere dış memleketlere gönderilmesi planlanmış ve Fransa, İngiltere, Amerika'ya gönderilmiştir (31). Bu konudaki faaliyetler sürdürülmektedir.

SAĞLIK HİZMETLERİ

Vakıf müessesesi, her şeyden evvel iyilik yapabilme, toplumun çeşitli dertlerine çare bulabilme, toplumdaki beşeri sıkıntı ve ızdıraplara merhem olabilme gibi çok ulvi hislerin belirli bir nizamla ve ebed müddet devam etme isteği ile tatbikat alanına konulması demektir. Vakfı en mütekamil bir sosyal dayanışma müessesesi olarak kabul edebiliriz. Mali gücü yetersiz olanların

hastalıklarında, onlara sinesini açarak en büyük bir titizlikle tedavilerini karşılık beklemeden, herhangi bir ücret almadan yapacak ve onları topluma sağlam olarak iade edecek vakıf hastahanelerinin meydana getirilmesi yukarıda belirttiğimiz ulvi düşüncenin bir neticesidir.

Anadolu'da Selçuklu İmparatorluğu zamanında meydana getirilen vakıf darüşşifalardan sonra İstanbul'un Türkler tarafından fethinin hemen akabinde Fatih Sultan Mehmet'in fatih külliyesinde meydana getirdiği Darüşşifa (Hastahane) bilahare Kanuni'nin zevcesi Hürrem Sultan adına inşa ettirdiği Darüşşifa, yine Kanuni'nin Süleymaniye Külliyesi'ndeki Darüşşifa ve nihayet 2. Selim'in zevcesi Nurbanu Sultan'ın Üsküdar'da Atik Valide Camii Külliyesi'ne dahil Darüşşifa, sırf fakir ve hasta vatandaşların tedavileri için tesis edilmiş müesseselerdir. Bu arada bilhassa akıl ve ruh hastalarının tedavi edildiği Edirne'deki 2. Beyazıt Külliyesi'ne dahil Bimar Haneyi'de sayabiliriz. Daha sonra hayırsever bir Türk hanımının, Bezmi Alem Valide Sultan'ın tesis ettiği ve bugün dahi hizmetine devam eden Vakıf Guraba Hastahanesi toplumda vakıf yolu ile meydana getirilen dayanışma eserlerinin en müstesna misalleridir (32).

1826 yılında Türkiye'de ve bilhassa İstanbul'da şiddetli bir koleranın hüküm sürmesi ve nihayet 1843 yılında da büyük bir çiçek salgınının başgöstermesi yanında İstanbul'daki Şifahane ve Darüşşifalarının ihtiyacı karşılayamaması gibi sebepler şehirde zamanın ihtiyaçlara uygun bir tedavi ve bakım müessesesinin kurulması zaruretini ortaya koymuştur. Rivayete göre bu ihtiyacı ilk evvel vakıfımız muhterem Türk Anası Bezmi Alem Sultan görmüş ve zamanının padişahı olan oğlu Sultan Abdülmecid'e başvurmuştur. Padişah da annesinin fikrini tasvip ederek, hastahanelerin onun tarafından ve onun adına inşasını emretmiştir (33).

Usta hekimlerin çırak yetiştirmek suretiyle hastahane hizmetleri yanında tıp eğitimine de yer veren teşkilatlı ilk Osmanlı Hastahanesi "Darut-Tıp" adıyla XV. yüzyılın ilk senesinde (12 Mayıs 1400) Yıldırım Beyazıt tarafından Bursa'da açılmıştır. 15 Ramazan 802/1399 tarihli Arapça vakfiyeden öğrendiğimize göre, bu hastahane birisi baş tabip olmak üzere üç doktor, iki eczacı, iki şerbetçi aşçı ve emekçi ile diğer görevliler bulunmaktadır. Vakfiyede sadece hastaların gıda ve ilaç masrafları hakkında şunlar yazılır. "Hastaların ihtiyaçları yeme ve içmeleri için memlekette geçer akça yevmiye 260'ar dirhemden senelik

93.600 akçe ve yevmiye Rubu (1/4) ölçekten yıllık anbar ölçęęi ile 90 ölçek pirinç ve ekmeklik buğdaydan da ister az olsun, ister çok olsun kifayet miktarı tayin eyledi."

Çeşitli hastahanelerde tahsis edilen günlük ilaç ve yiyecek bedelleri şöyledir. Fatih, Daruşşifasının 200, Bayezid 11, yine her gün için 200, Kanuni üçyüz akçe, Hafza Sultan bir altın, Haseki Sultan 150 dirhem günlük ilaç ve mutfak masrafı tahsis etmişlerdir (34).

İKTİSADİ YATIRIMLAR VE İŞLETMELER

Bu cümleden olarak 1940 yılına kadar Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce işletilmeye çalışılan menba suları, orman, zeytinlik ve narenciye ve meyve bahçelerinin döner sermayeli işletmelerle işletilmesi için 3913 sayılı vakıf menba sularıyla orman ve zeytinliklerin işletilmesi hakkında kanun çıkarılarak 27 Ağustos 1940 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 2762 sayılı Vakıflar Kanunu gereğince tahsil olunan taviz bedellerinden önce, 600.000 TL. tahsis edilmiş, bilahare 31/5/1949 tarihli 5409 sayılı kanunla bu miktar 1.500.000 TL.'ye çıkarılarak, bu meblağın işletmelere döner sermaye olarak tahsisi için Vakıflar Genel Müdürlüğü yetkili kılınmıştır. 3913 sayılı kanuna göre önce Ayvalık Zeytinlikler İşletme Müdürlüğü ve bilahare de Aydın Vakıf Zeytinlikler İşletme Müdürlüğü kurulmuştur (35).

Vakıf İşletmeleri ve İştirakleri :

Ayvalık İşletmeleri

Aydın Zeytin İşletmeleri

Taşdelen Menba Suyu İşletmeleri

Vakıf Guraba Hastahanesi Döner Sermaye Saymanlığı

Türkiye Vakıflar Bankası T.A.Ş.

Taksim Otelcilik A.Ş.

Türkiye İş Bankası

Aydın Tekstil Sanayi İşletmeleri

Güneş İnşaat Ticaret Finansman İthalat ve İhracat A.Ş.

Görüldüğü gibi Vakıflar Müdürlüğü'nün çeşitli iştirakleri mevcut olup, bunlar ticari, sınai ve zirai sahalarda işletmeler olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Ayrıca Vakıflar kendi kaynak ve imkanları çerçevesinde yeni iştiraklerde bulunmak ve yatırımlar yapmak üzere gerekli etüdler ve projeler yapmalı ve gelişme imkanları yaratmalıdırlar (36).

NOTLAR

- 1) S. Şemseddin, Kamusu Türki, s. 1946, İst. 1978.
- 2) a.g.e., s. 1946.
- 3) A. Himmet Berki, İstilah ve Tabirler V. Gn. M. Yn., s. 54.
- 4) Ö. N. Bilmen, Hukuk-u İslâmiye ve I. F. Kamusu, C. 4, s. 284, İst. 1969.
- 5) Z. Kazıcı, M. Şeker, İslâm Türk Med. Tarh., s. 242, İst. 1981.
- 6) Z. Kazıcı, M. Şeker, a.g.e., s. 243.
- 7) A. H. Berki, a.g.e., s. 55.
- 8) A. H. Berki, a.g.e., s. 57, Z. Kazıcı, M. Şeker, s. 244.
- 9) Z. Kazıcı, M. Şeker, a.g.e., s. 244.
- 10) Vakıflar ve Vakıflarımız V. Gn. Müd. Yn. s. 115, Ank. 1978.
- 11) Vakıflar ve Vakıflarımız V. Gn. Müd. Yn. s. 152, Ank. 1978.
- 12) Z. Kazıcı, M. Şeker, a.g.e., s. 245.
- 13) A. H. Berki, a.g.e., s. 8.
- 14) A. H. Berki, s. 54.
- 15) A. H. Berki, s. 47 ve s. 13.
- 16) A. H. Berki, s. 13.
- 17) A. H. Berki, a.g.e., s. 7.
- 18) Şakir Berki, Vakfın Mahiyeti V. Dergisi, C. 8, s. 1.
- 19) Ş. Berki, a.g.e., s. 2, C. 8.
- 20) Ş. Berki, a.g.e., Cild 8, s. 3-4.
- 21) Ali-İmran Sûresi Ayet 90.
- 22) Dr. O. Öztürk, İslâm T. M. Tarihi Y. İ. E. Ders Notları, s. 15-16, İst. 1976.
- 23) İ. Binark, Türk Kültürü Dergisi, Sayı 78, s. 422, Y. 1969.
- 24) Dr. Osman ÖZTÜRK, a.g.e., s. 25, İst. 1976.
- 25) Doç. Dr. M. E. Erkal, Sosyoloji, s. 172, Filiz Kitabevi 2. Baskı, 1983, İst.
- 26) Vakıflar ve Vakıf Hizmetleri, V. Gn. Md. Yn., s. 151, 1978 Ank.
- 27) V. G. Müdürlüğü Yn. a.g.e., s. 154.
- 28) V. G. Müdürlüğü Yn., a.g.e., s. 152.
- 29) V. G. Müdürlüğü Yn., s. 153.
- 30) V. Gn. Md. Yn., a.g.e., s. 155.
- 31) V. Gn. Md. Yn., a.g.e., s. 167.
- 32) V. G. Md. Yn., a.g.e., s. 163.
- 33) V. G. Md. Yn., a.g.e., s. 164.
- 34) Nazif Öztürk, Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar, s. 9-10, 1. Baskı, 1983 Ank.
- 35) V. Gn. Md. Yn., a.g.e., s. 183.
- 36) Doç. Dr. Ahmet Gökçen, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi, s. 94, sayı 35, yıl 1985.

KAYNAKLAR

- 1) Kâmus-ı Türki, Şemseddin Sami, İst. 1978.
- 2) İstilah ve Tabirler, A. Himmet Berki, V. Gn. Md. Yn. Ank.
- 3) Hukuku İslamiye ve İstilahat-ı Fıkhiye Kâmusu, Ö. N. Bilmen, İst. 1969.
- 4) İslâm Türk Medeniyeti Tarihi, Z. Kazıcı, Dr. M. Şeker, İst. 1981.
- 5) Vakıflar ve Vakıf Hizmetleri, V. Gn. Md. Yn. 1978 Ank.
- 6) Vakfın Mahiyeti, Şakir Berki, V. Dergisi, C. 8, 1969 Ank.
- 7) Kur'an-ı Kerim ve Meâli, A. Fikri Yavuz, İst. 1974.
- 8) İslâm Türk Medeniyeti Tarihi, Dr. Osman Öztürk, Y. İslam Enst. Ders Notları, 1976 İst.
- 9) Türk Kültürü Dergisi, İsmet Binark, Sayı 78, 1969.
- 10) Sosyoloji, Doç. Dr. Mustafa E. Erkal, 1983.
- 11) Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar, Nazif Öztürk, 1983 Ank.
- 12) Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi, Ahmet Gökçen, Sayı 35, 1985 İst.
- 13) Cumhuriyetten Önce ve Sonra Vakıflar, V. Gn. Md. Yn. İst. 1937.
- 14) Milli Kültür Dergisi, Prof. Dr. Erol Güngör, C. 2, Sayı 3, 4, 5.
- 15) Vakıf Mü. Mahiyeti ve I. Tekamülü, Ord. Prof. Fuad Köprülü, V. Gn. Md. Yn. C. 2, 1949.
- 16) Önceki ve Bugünkü Türk Hukukunda Vakıf Kurma Muamelesi, Hüseyin Hatemi, İst. 1969.
- 17) İmaret Sitelerinin Kuruluşu ve İşleyişi, Ö. Lütfi Barkan İkt. Fak. Mec. İst. 1963.
- 18) Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, Ö. L. Barkan, Vak. Der., C. 2, 1949.
- 19) Ruh Hekimliği Sahasında Türklerin ve Vakıf Müessesesinin Hizmetleri, F. Kerim Gökay, V. D., C. 2, 1949.
- 20) Vakıf Müessesesi, Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü, Feramuz Berkol, V. D., C. 1, İst. 1970.